

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Burgers zullen de Europese idee nieuw leven moeten inblazen

In gesprek met Jacques Delors en Marcel Gauchet

door *Paul van Velthoven*

Redacteur van *Christen Democratische Verkenningen*.

Naar aanleiding van de teleurstellende opkomst bij de laatste Europese verkiezingen discussieerden Jacques Delors, oud-voorzitter van de Europese Commissie (1985-1995), en de politicoloog Marcel Gauchet voor Radio France Culture en het dagblad Libération over de oorzaken van de crisis in Europa en nieuwe kansen voor Europese samenwerking.¹ Volgens Delors kan het Europa van verschillende snelheden wederom uitkomst bieden. Delors en Gauchet verwachten dat vernieuwing van Europa niet van zijn instellingen zal komen, maar van zijn burgers.

Europa is de droom van de naoorlogse generaties, was een onbetwistbare verworvenheid, maar stuit nu getuige de opkomst bij de Europese verkiezingen op een desinteresse. Hoe valt die te verklaren?

DELORS ‘We moeten de geschiedenis van de Europese samenwerking niet vergeten. Als militant maar ook als bestuurder weet ik dat Europa een aangelegenheid was voor kleine kringen. Europa was altijd een project waarvan weinig mensen op de hoogte waren. Weinigen interesseerden zich er echt voor.

Natuurlijk waren er uitzonderingen. De passies liepen op toen Frankrijk de Europese Defensie Gemeenschap afwees, of bij het referendum over de Europese Grondwet. Dat gebrek aan belangstelling heeft verschillende oorzaken, maar de belangrijkste is dat de Europese Unie geen *agora* (gemeenschappelijk gedeelde publieke ruimte) is. Dus speelt het politieke debat zich af binnen nationale kaders. En daarbinnen schort het ook al aan politiek bewustzijn en burgerschap. Let wel, het Europese avontuur is gebaseerd op de herinnering, gemaakt voor de lange termijn. Welnu, onze samenlevingen worden be-

heerst door de tirannie van de korte termijn, de onmiddellijkheid. Als er geen herinnering is van wat zich in de geschiedenis heeft voorgedaan, en als men geen project heeft voor de lange termijn, kan de Europese Unie niet functioneren.'

'Maar er is meer aan de hand wat de malaise verklaart. De twee krachten die Europa hebben mogelijk gemaakt, waren de sociaaldemocratie en de christendemocratie. Ze hadden punten van overeenkomst. Veel mannen die een rol hebben gespeeld in Europa waren met een van deze beide politieke families verbonden. De christendemocratie is langzamerhand uitgedoofd. Zij heeft zich gedwongen gezien op te gaan in een opportunistisch centrumrechts geheel en de sociaaldemocratie zit in de problemen omdat ze gebaseerd is op twee compromissen. Het eerste is dat tussen kapitaal en arbeid. Welnu, het kapitaal is er, de organisatie van de arbeid is anders, dus hebben de vakbonden problemen om hun rol te vervullen. Het tweede compromis is dat tussen de staat en de markt. De nationale staten zijn voor een vergelijk daartussen niet langer toegerust. Er zijn grote multinationale ondernemingen die boven de nationale staten uitgaan. Deze compromissen op een hoger niveau weer tot stand brengen is geen eenvoudige zaak.'

'Klassiek rechts kan de rol van beide politieke stromingen niet voldoende overnemen. Dat blijkt alleen al uit het feit dat zelfs in de homogene Franse regering, wanneer er sprake is van een akkoord met Duitsland, er nationalistische uitbarstingen plaatsvinden. Verder is de Frans-Duitse relatie sterk veranderd. Wat Duitsland betreft ontkomt men er niet aan te zeggen dat de regering van Berlijn niet langer is die van Bonn. Groot-Brittannië is altijd afhoudend gebleven ten opzichte van Europa, dus iedere keer als men een doeltreffende Europese Commissie met belangrijke persoonlijkheden wilde

samenstellen of het budget vergroten, waren de Britten daarop tegen. En wanneer Fransen en Duitsers tegen zijn als gevolg van hun rechtse politiek is alles geblokkeerd. Zie hier enkele redenen waarom de zaak zo vastzit.'

GAUCHET 'Er bestaat een grote mate van overeenstemming bij de aangesloten landen over het succes van de Europese samenwerking, want degenen die zich er tegen verzetten, extreemrechts bijvoorbeeld, zijn marginaal. De frustratie richt zich daarentegen op de uitvoering. Voor welke waarden en beginselen dient men in te staan en welke resultaten wil men bereiken? Daar beginnen de vragen. We moeten stilstaan bij het moment waarop de Europese samenwerking tot stand kwam. Dat was om zich te verdedigen tegen de Sovjet-Unie. Een democratisch blok dat het hoofd moest bieden aan de dreiging van een totalitaire dictatuur. Daar is geen ander project voor in de plaats gekomen. Binnen de Europese instellingen wordt niet gediscussieerd over duidelijk verschillende alternatieven in politieke zin. De stappen die gezet worden zijn compromisjes van technische aard, een kwestie van onderhandelen, vaak complex en op discrete wijze gevoerd. Anders raakt de zaak verlamd. De meeste mensen kunnen zich daar niet druk over maken, laat staan dat ze daar enthousiast over kunnen worden. We moeten ons dus afvragen hoe we betekenis kunnen geven aan een project dat een groot succes is maar het fundament totaal is veranderd. Welke relatie is er nog tussen het Europa van de Zes van het begin en het Europa van de huidige 27 staten?'

DELORS 'In de erfenis van Europa vind ik op de eerste plaats terug wat voor mij in moreel en spiritueel opzicht het belangrijkste was: de oproep van Robert Schuman in 1950. Deze hield de vergiffenis en de belofte in. De vergiffenis aan de vijanden van gisteren voor de wreedheden die ze hadden begaan,

de belofte aan de komende generaties dat zij opnieuw zouden worden opgenomen in de internationale gemeenschap. Dat is voor mij de essentiële schok geweest, het moment waarop Europa een ziel kreeg.’

‘Bedenk verder dat het doel van de Europese samenwerking in eerste instantie politiek was. Drie keer is er geprobeerd om van Europa een politiek project te maken. De eerste keer was dat met de Europese Defensie Gemeenschap, de tweede keer toen men van de Zes een federatie wilde maken, en de derde keer met het Franse plan-Fouchet dat door de overige vijf landen werd verworpen. Sindsdien hebben we ons bepaald tot de economie en alles wat daar verder uit voortgekomen is, maar dat heeft geleid tot instituties die voor de buitenwereld moeilijk te bevatten zijn. Aan de ene kant zijn er de staten, die slechts een deel van hun soevereiniteit willen delen met andere staten, en aan de andere kant zijn er de permanente instellingen, het Europese Parlement, de Europese Commissie, die steeds het hele Europa voor ogen hebben. Met deze bijzondere constructie probeert men de Europese samenwerking handen en voeten te geven. Dat is niet eenvoudig. Tijdens de campagne voor de laatste Europese verkiezingen heeft men veel gesproken over het feit dat er compromissen moeten worden gesloten. Dat is binnen dat geheel onvermijdelijk en de aanvallen daarop zijn dan ook onredelijk. Wat daar bereikt wordt, is weinig in vergelijking met waartoe de nationale staten in staat zijn, ook al zijn daar coalities aan het bewind of in Frankrijk de cohabitation.’

Wat hebt u geleerd van de praktijk van het compromissen sluiten? In hoeverre is dat bruikbaar in de Europese praktijk?

DELORS ‘Het grote verschil is, lijkt me, dat in mijn tijd, de landen iets wilden krij-

gen van Europa, maar ook bereid waren om iets te geven. En ze legden aan hun bevolkingen ook uit dat ze iets wilden afstaan voor het geheel. Denk aan de invoering van de euro. Zestig procent van de Duitsers was daarop tegen. Kanselier Kohl heeft uitgelegd dat Duitsland het toch moest doen. Momenteel is de sfeer in Europa zo dat men wel iets wil krijgen, maar niets geven. Als men toch iets toegeeft gebeurt dat in een heimelijk compromis waarover niemand praat.’

GAUCHET ‘Europa is in zekere zin slachtoffer van zijn succes. Het bestaat namelijk uit de neutralisering van zijn machtsdimensie op internationaal vlak, nota bene op een continent waar vanaf het jaar 1000 de volkeren zich als het ware hebben ontdekt door voortdurend met elkaar de strijd aan te gaan. Dat heeft nu geen enkele betekenis meer voor de Europese burgers. Een van de mirakels van de opbouw van Europa is de gelijkheid van de naties. De kleinen hebben een even grote stem als de groten. Natuurlijk zijn bepaalde machtsverhoudingen blijven bestaan, maar dat is niet beslissend. Geen enkel klein land heeft het gevoel dat het wordt beroofd in een spel dat slechts de groten spelen. Dat is uniek in de geschiedenis. Maar in een context die wordt bepaald door de mondialisering keert die neutralisering van de machtsdimensie zich tegen Europa. Het blijkt een handicap. Europa heeft zich niet willen opvatten als de andere grootmachten in de wereld, zoals de VS, Rusland en grote opkomende landen in Azië. Tegenover hen bevinden we ons in een scheve situatie. Daardoor voelen de Europese burgers zich op wereldniveau niet vertegenwoordigd.’

Europa als soft power wordt dus niet begrepen door de Europese burgers?

DELORS ‘Men zou niettemin kunnen

nagaan in hoeverre *soft power* een rol speelt in de wereld. De Europese Unie is de machtigste vervaardiger van normen in de wereld en deze vinden ook elders weerklank. Ik wil stilstaan bij het fenomeen dat door de gevolgen van de mondialisering merkwaardig genoeg de van oorsprong machtiger landen van Europa ertoe gebracht zijn opnieuw te redeneren in klassieke machtstermen. Kijk maar hoe landen als Frankrijk, Duitsland, Engeland en Polen zich nu opstellen. De mondialisering heeft ze er niet toe gebracht om door middel van eenheid kracht uit te stralen. Als men de diplomaten en politici in Europa nu hoort praten, speelt de klassieke machtsreflex een grotere rol dan voor de val van de Muur.'

GAUCHET 'Dat is een feit. Omdat Europa niet heeft geantwoord op de situatie waarin het zich nu bevindt, zijn het opnieuw de afzonderlijke staten die de boventoon voeren. Groot-Brittannië op de eerste plaats, Duitsland in mindere mate maar zeker wel door zijn economische politiek, en ook Frankrijk. De Oostbloklanden spelen het spel mee van de Amerikaanse politiek tegen het gezamenlijke belang van Europa in. De vraag blijft: hoe kan Europa ingepast worden in de globalisering? Dat is de voornaamste uitdaging waar Europa nu voor staat, als men opnieuw betekenis wil geven aan het Europese project.'

De waarden terugvinden, Europa opnieuw een ziel geven. Wat ging er fout en hoe zouden we de huidige tendens kunnen keren?

DELORS 'Een zekere mate van verval van de democratie in de landen zelf versterkt volgens mij de Europese malaise. Het omslagpunt valt te situeren in 1992, toen het erom ging Europa verder uit te breiden, hetgeen ik onderschreef, maar ik heb er toen

op gewezen dat het Europese huis zelf op orde moest zijn. Een zekere verdieping zou noodzakelijk zijn, voorafgaand en parallel aan die uitbreiding. Dat is niet gebeurd. In het begin waren de landen van Oost-Europa wanneer men zo veel gedaan heeft gefascineerd door twee dingen: de NAVO en de liberale normen die het IMF en de Wereldbank bepleitten. Men had het over een *big bang*. Men wilde direct overstappen van een dirigistisch regime naar een regime van de vrije markt. Tot mijn grote droefheid heeft de EU toen niet blijk gegeven van zijn specifiek eigen karakter, die volgens een Duitse formule omschreven is als een sociale markteconomie. Die landen raakten gedesillusioneerd. Op dat belangrijke moment heeft Europa kansen gemist. Toen had er minstens ook een institutionele verdieping moeten komen

.....
'*Gauchet: 'Ik denk niet dat de verbetering kan komen van de kant van de Europese instellingen'*

en Europa had zijn waarden moeten verdedigen als essentieel element van de aantrekkingskracht voor de Oostbloklanden.'

GAUCHET 'Europa hervormen, het betekenis geven, is het moeilijkste. De huidige instellingen zijn van betekenis, maar men slaagt er niet in ze verder te ontwikkelen. Men weet feitelijk niet wat die verdieping zou moeten inhouden. Men praat veel over de vergroting van de rechten van het Europees Parlement, maar ik vraag me af of het een goed idee was, dit parlement. Men wilde daarmee het democratisch tekort dichten, maar dit parlement beraadslaagt niet en kan niet uit verschillende beleidsopties kiezen. De Europese Commissie stelt ons voor ande-

re problemen. Ze is het slappe aftreksel van de politici op nationaal niveau. De meeste leden vallen niet op, met uitzondering van iemand als Bolkestein over wie men zo veel gesproken heeft. In de financiële crisis heeft men commissarissen aan het werk gezien die niet erg leken opgewassen tegen hun taak. Als de Europese landen naar Brussel geen mensen afvaardigen van niveau, dan is de Commissie onzichtbaar voor de burgers. Maar ik denk niet dat de verbetering kan komen van de kant van de Europese instellingen. Ze zal van de burgers van Europa moeten komen, die zullen ontwaken en met nieuwe ideeën moeten komen.'

DELORS 'Ik ben het met die laatste opvatting volledig eens. Het reveil moet van de naties en hun interne discussies komen. Men moet ophouden met Brussel overal de schuld van te geven. De begrensdheid van de Europese instellingen is nu eenmaal een feit. Jean Monnet had al in de gaten dat een systeem dat half federaal, half intergouvernementeel is op een gegeven moment niet productief genoeg meer zou zijn. Zover zijn we nu. Maar de oplossing ligt niet in een vlucht naar voren, zij is veel moeilijker te vinden.'

'Sinds 1950 gaat het debat over Europa over de vraag: hoe kan het overleven, hoe kan men de neergang van het continent stuiten? Die vraag heeft zijn uitwerking op economisch vlak niet gemist. Op het politieke vlak is de dreiging met het wegvallen van de Koude Oorlog verdwenen. Sindsdien benadert elk land de wereld met behulp van nationalistische reflexen. Maar feitelijk gaat het nog steeds om het overleven of de neergang van het Europese continent. Europa zal daarvoor uit zichzelf de middelen moeten vinden. Overal waar ik in Europa rond kijk, overal zijn de Europeanen radeloos over de globalisering. De reactie is: zich terugtrekken, de natie weer omarmen. Dit

mechanisme heeft een maatschappij als de Nederlandse totaal getransformeerd. Deze tolerante maatschappij, gefundeerd op het constante samenleven van katholieken, protestanten en niet-gelovigen is plotseling bevangen geraakt door een fobie voor immigratie. Veertig jaar geleden zou dat daar volstrekt ondenkbaar zijn geweest. Er is dus sprake van diepgaande veranderingen. Kijk dus niet meer uitsluitend naar de economie, maar naar de veranderingen die zich in de Europese landen hebben voorgedaan. Die afschuw voor de globalisering weet men tot nu toe niet onder controle te krijgen.'

Is de Europese Unie niet beter uitgerust dan de Verenigde Staten tegenover de mondialisering, omdat bepaalde problemen al zijn geregeld?

GAUCHET 'Europa ondergaat de schok van de mondialisering dieper dan enig ander gebied in de wereld, vanwege zijn openheid en door de schok die deze mondialisering betekent voor zijn eigen cultuur. Dat betekent niettemin ook een voordeel. De Europeanen zijn vertrouwd met de rest van de wereld. Zij weten hoe de wereld ge-

Delors: 'De Nederlandse samenleving is totaal bevangen door een fobie voor immigratie'

bruikt moet worden. Dat vloeit voort uit de geschiedenis van het Europese continent en van zijn cultuur. Dat is een cultuur van het ontdekken van de rest van de wereld. De Europeanen hebben een unieke inspanning geleverd om de rest van de wereld te begrijpen. Dit alles betekent een groot voordeel. De VS hebben ten opzichte van Europa een

zeer sterk afwijkende relatie met de rest van de wereld. Ze is gericht op een universalisme van een ethnocentrische inslag. Wat goed is voor de VS, is goed voor de rest van de wereld, vinden ze. Ze zeggen steeds: als u ons systeem overneemt, lopen de zaken vanzelf beter. Een grote handicap voor de Amerikaanse politiek is momenteel dat ze in intellectueel opzicht maar ook qua beschaving veel minder op diezelfde mondialisering kunnen inspelen. De Europeanen hebben in dat opzicht een voorsprong.’

Hoe kan Europa collectief weer op de kaart worden gezet?

DELORS ‘Wat ons weer optimistisch zou kunnen stemmen over Europa is het onderzoek naar een nieuw ontwikkelingsmodel, waarin klimaat en energie en onze wijze van leven in een samenhangend geheel kunnen worden gezien. De Commissie heeft daarvoor een voorstel gelanceerd dat door de landen is aanvaard. Het gaat erom zonder in dromen te vervallen te zoeken naar het juiste ontwikkelingsmodel, een nieuwe manier om prestaties te berekenen waarbij men zich rekenschap geeft van de kosten van de groei. Dat gaat heel duidelijk boven het louter economische uit. In dit opzicht ligt Europa voorop op anderen en is het vanuit intellectueel gezichtspunt beter gepositioneerd dan anderen. Dat is een eerste positief punt. Een tweede dat men niet moet verwaarlozen is het goede werk van het Europees Parlement. Als het meer in verbinding stond met de nationale parlementen, zou men in het nationale debat iets meer van Europa kunnen laten doorklinken.’

‘Een andere kans is de uitdaging van de financiële ontsporing. Dat is veel minder eenvoudig. Er is een plan gelanceerd dat een macrofinancieel aspect en een microfinancieel aspect omvat. Het laatste blijft de compe-

tentie van de staten, en het macrofinanciële aspect moet voorwerp worden van breed Europees overleg. Men zou moeten toewerken naar een Europese autoriteit op het terrein van de financiële regulering. Daar is grote behoefte aan.’

‘Ik wil daarnaast wijzen op een aantal mogelijkheden tot vooruitgang. Tijdens de verkiezingscampagne in het voorjaar werd weer volop gesproken over het federale Europa. Geen enkel Europees land wil echter opnieuw delen van zijn soevereiniteit afstaan aan Europa. Wat is dan mogelijk? Aan de ene kant hebben we naties die niet zullen verdwijnen. Maar de besluitvorming zal federaler moeten worden dan nu het geval is. Nu kan een enkel land de goedkeuring van een verdrag tegenhouden. Dan zou er een ontsnappingsclausule moeten zijn die zegt van; oké, u wilt niet volledig met ons meegaan, gaat u dan maar elders heen. Een ander belangrijk punt, want dat heeft in het verleden duidelijk gewerkt, is differentiëring, de mogelijkheid voor een aantal landen om vooruit te gaan en zo de dynamiek van het geheel in stand te houden. Als deze differentiëring er niet geweest was, hadden we Schengen niet gehad, het vrije verkeer van personen, en dan zou de euro er ook niet geweest zijn. Op het moment dat de euro werd voorgesteld waren er slechts twaalf landen die dat wilden. Hadden die dan op alle anderen moeten wachten? Het doet me goed dat mevrouw Merkel onlangs heeft gezegd tot versterkte samenwerking (*coopération renforcée*) te willen komen, bijvoorbeeld op het terrein van de energie. De 27 landen van de EU zullen dat niet aanvaarden. Maar moet ieder voor zich dan met Poetin en Medvedev gaan onderhandelen over de aankoop van Russisch gas? Men spreekt enerzijds van een gemeenschappelijke buitenlandse politiek, en anderzijds blijkt men niet in staat een dergelijk probleem op te lossen. Dif-

ferentiëring is het enige middel om zonder de bevoegdheden ingrijpend te veranderen nieuwe dynamiek te geven aan Europa. De Duitse minister Genscher had daarvoor een goede formule: “Geen enkel land kan worden verplicht verder te gaan dan het wil, maar die landen mogen niet kunnen verhinderen dat de anderen verder willen gaan.”

GAUCHET ‘Als Europa een toekomst heeft dan ligt die bij de volkeren die ze samen uitmaken. De vereniging van Europa was het project van een elite. De vraag is nu hoe de volkeren apart zich daarvan meester kunnen

maken. Als het talent voor democratisering in Europa zich weer manifesteert, als van die kant het dynamisme weer terugkeert, dan komen daar ook de nieuwe maatschappijprojecten uit voort, veel meer dan waartoe politieke organen in staat zijn. Tot nu toe hebben de volkeren niks gevraagd aan Europa. Europa is voor hen opgebouwd, maar zonder dat zij daarin gekend werden. Ze genieten van zijn weldaden. Aan hen moet het initiatief opnieuw toekomen. De toekomst van Europa hangt van hen af, de revitalisering van het Europese project komt van die kant.’

Noot

1 Radio France Culture, 26 juni 2009.